

Povzetek

Tekst in kontekst: *De Ecclesia* – fatalno besedilo M. Jana Husa in njegovo zgodovinsko »sobesedilo«

Poglavje se osredotoča na zgodovinske in tekstne okoliščine nastanka najpomembnejšega teksta češkega teologa M. Jana Husa – latinskega traktata *De Ecclesia* (1413). Za avtorja to obsežno delo, razdeljeno na 23. poglavij, ki obsega v modernih natisih okoli 15 avtorskih pol besedila, ni bilo le posoda, ki je njegovo ime ponesla med cerkvene dostojanstvenike, zbrane na koncilu v Konstanci, temveč je bilo to besedilo zanj – fatalno. Na podlagi artikulacij v *De Ecclesia* je bila namreč pretežno sestavljena obtožnica, ki je na koncu pripeljala do obsodbe češkega magistra pred koncilom. K slavi samega teksta je zagotovo pripomogla tudi krilatica, ki je bila skovana na cerkvenem zboru ob Bodenskem jezeru, da Husovo kritično razmišljanje o cerkvi »ruši papeštvo ravno toliko kot koran krščanstvo«, zagotovo pa je omenjeno delo do prvih tekstnokritičnih raziskav Husovih tekstov ob koncu 19. stoletja veljalo za najpomembnejši in najbolj izviren Husov spis. Nanj sta temeljno vplivala vsaj dva traktata angleškega teologa, biblicista in univerzitetnega profesorja Johna Wycleffea (1331–1384), in sicer *De Ecclesia* (1378) in *De potestate papae* (1378), ugotovljene pa so bile tudi nezanemarljive tekstno genealoške povezave z drugimi Wycleffeovimi traktati – *De civili dominio*, *De blasphemia*, *De fide catholica*, *De paupertate Christi*, *Ad argumenta aemuli* – in s pridigami angleškega teologa. Taka tekstna genealogija na ravni Wycleffe-Husove teologije o cerkvi in njeni strukturi, odpustkih in papeški

moči signalizira poustvarjalno recepcijo wyklefizma in tako skozi pomen-sko in delovansko polje odpora proti nadoblasti papeške stolice vzpostavlja intelektualno zgodovinsko navezavo med Wycleffeom, Husom ter njegovi-mi češkimi in nemškimi zgodovinskimi nasledniki – luteransko refor-macijo 16. stoletja. Podobno kot Hus v traktatu *De Ecclesia* je tudi Martin Luther v *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute* (1518) v ana-lognih zgodovinskih okoliščinah svoje miselno oporišče primarno pos-tavil na razpravo o *odpustkih* in na kritiko brezsravnega mešetarjenja z močjo ključev. Kajti podobno kot Václav Tiem in njegovi komisariji pri od-pustkih papeža Janeza XXIII. so dobrih sto let kasneje Tetzel in Fuggerji že na začetku spravili na slab glas odpustke papeža Leona X. oz. nadško-fa Albrechta Brandenburškega – in dali Luthru netivo za razmišljanje ne le o odpustkih, temveč o tako temeljni reči, kot so »robní pogoji« za milost Božjo in odrešitev (zgolj po veri).

Češki bratje kot obstranci: med zavezo husitskega preloma z Rimom in izzivom nemške reformacije

Skupnost čeških bratov (Unitas Fratrum/Jednota bratská) je mogoče tako delovansko kot teološko šteti za izvirno evropsko reformacijo pred Martinom Luthrom. Referenčni okvir za rojstvo čeških bratov je bil zgodo-vinsko in cerkveno-organizacijsko do znatne mire drugačen od nastanka in uveljavitve luteranske reformacije na Nemškem. Temeljna razlika je, po-leg razvidne večje starosti češke verske reforme, da je v deželah sv. Václava zamisel cerkvene reforme tesno navezana na predreformacijsko *stremlje-nje po dobrem dušnem pastirju* in na idejo, da je *reforma cerkve primarno vprašanje praktične vsakodnevne moralke*, ne (nujno) teologije: Klic po re-formi cerkve je pomenil najprej popravo posameznika, in to najprej pri gla-vi srednjeveške družbe, torej pridigarja oz. duhovnika. Češka reformaci-ja (Utrakvistična cerkev in za njo češki bratje) je bila tako predvsem široko ljudsko gibanje »od spodaj navzgor«, ki dobiva skozi svoj razvoj teološko artikulacijo in refleksijo, medtem kot gre pri Luthru za najprej zgolj intelek-tualni tok »od zgoraj navzdol«, za diseminacijo (tudi intuitivnih) vpogle-dov in premislekov visoko izobraženega profesorja, člana učene kulture, ki v nekem trenutku – ob vprašanju cerkvene oblasti – postane predmet pole-mike in identifikacije v vernakularni ljudski kulturi, se nato razvije v giba-nje in nazadnje v novo cerkev.

Po sprejetju jihlavskih kompaktatov (1436) je husitska stran sprego-vorila z enim samim, poenotenim političnim glasom, kar pa ni veljalo v

praktičnem verskem življenju. Kajti četudi so bili taboriti s svojo radikalno protirimsko teologijo tudi tod potisnjeni v podrejen položaj in je Utrakvistična cerkev vsaj navzven delovala enotno, so ostale *skupine in krožki*, ki jih nista zadovoljila niti naravna s katoliki niti stanje, v katerem je cerkev, tudi husitska, dejansko bila. Zato so se združevali okoli posameznih pridigarjev in skušali vsaj v ozkem krogu somišljenikov prakticirati krščanstvo, ki bi bilo po moralki in življenju kristjana kar najbolj podobno zgodnji apostolski cerkvi. Prvi tovrstni krožki in skupine začnejo v Pragi nastajati okoli leta 1450.

Češki bratje so bili ob svojem nastanku onstran zakona, kajti tako s teologijo kot z ravnanjem so bili daleč stran od dogem rimske cerkve, ki so veljale tudi za Utrakvistično cerkev v Češkem kraljestvu: 1) zavračali so dogmo Rimske cerkve o transsubstanciaciji kruha in vina pri Gospodovi večerji; 2) niso se želeli klanjati pred hostijo; 3) niso verjeli, da bi duhovnik, ki živi v grehih, zgolj zaradi podelitve zakramenta (*ex opere operato*) posvečeval; 4) zaradi dobesednega razumevanje Pridige na gori niso želeli podajati prisege. Predvsem pa so bili daleč onstran soglasja z Utrakvistično in Rimsko cerkvijo, in tako izven pravic po jihlavskih kompakatih, pri vprašanju investiture duhovnikov. Pri tem so, kot se zdi, prelomili s tradicijo apostolskega nasledstva in posvetitve duhovnikov v Rimski cerkvi, kajti menili so, da pravih duhovnikov pač ne more biti v le-tej. Zato so se češki bratje želeli od takega tipa duhovništva ločiti. Ker pa zgleda za lastno posvečevanje niso našli ne v Pravoslavni in ne v Valdežanski cerkvi, so se nazadnje odločili za posvetitev duhovnikov, ki so bili izmed vernikov izvoljeni z žrebom, vendar ob upoštevanju njihovih funkcij, znanj, darov in, predvsem, vzornega krščanskega življenja, kar vse naj bi izkazovalo zmožnost dotičnih za duhovniško službo.

Že pred Luthrom je na češke brate vplivala krščanska renesansa, ki se razvije v Italiji kot del humanizma in se nato zlagoma razširi po Evropi. Luthru češki bratje že pred letom 1517 niso bili neznani, kajti njihovi spisi so od leta 1511 izhajali v nemškem jezikovnem prostoru, in sicer kot samostojne knjige ali kot deli večjih knjižnih zbornikov, v večini primerov pa so tovrstne knjižne objave pomenile znatno teološko senzacijo, kar je pozornost nemških bogoslovcev vedno bolj obračalo na teologijo in obrambe majhne, preganjane, toda samostojne in vztrajne češke reformirane cerkve. Do neposrednih Luthrovih stikov s češkimi brati je prišlo preko vloge ključnega besedila M. Jana Husa v Luthrovem zgodovinskem nastopu kot reformatorja. Kajti Husov kronski traktat *De Ecclesia* je postal priročnik za vse tiste,

ki so se v nemških deželah po leipziški disputaciji med Luthrom in Eckom (1519) udeležili vročih debat o papeški oblasti in se postavili proti svetni moči svetega očeta; postal je prava Noetova barka protipapeških argumentov, ki so jih iz Husovega dela črpali tako Luther kot njegovi somišljeniki. Hus je tako postal intelektualni patron, svetnik in zaščitnik, poglavitna intelektualna avtoriteta kritikov ravnanja papeža, rimske kurije in Rimske cerkve, predvsem pa predhodnik tovrstnih spisov Martina Luthra.

Po Luthrovem nastopu: med reformo in politiko

Po Luthrovem nastopu 1517. so se češki bratje znašli pred več pomembnimi vprašanji. Določiti so morali odnos do reformnega gibanja v bližini, na Saškem, ki je že v desetletju po začetku preraslo v cerkev z lastno veroizpovedjo (1530). Spoprijeti so se morali z izzivi Luthrove teologije, v luči slednje predvsem z lastnim razmišljanjem o opravičenju. Ponovno so morali definirati lastni nauk o zakramentih. Na novo so morali določiti tudi mesto cerkve v družbi in položaj plemstva ter izobražencev znotraj sebe. Vse te spremembe se začnejo dogajati po smrti škofa Lukáša Praškega (1528). Češki bratje sprejmejo Luthra za poglavitnega verskega učitelja in uradno krenejo stran od teoloških pogledov L. Praškega ter njegovih predhodnikov. Leta 1535 prvič izdajo lastno veroizpoved, v kateri je pod Luthrovim vplivom poglavitni poudarek na opravičenju po veri. Tudi zakramentov poslej nimajo več sedem, temveč samo dva (Gospodova večerja, krst). Po letu 1543 pa se cerkev čeških bratov tudi »vrne v družbo« – preneha graditi življenje odmaknjene krščanske skupnosti na robu ali celo onstran družbe in njenega reda. Češke brate je poslej najti v številnih poklicih, v katerih dotlej (zaradi izrazitega teološkega poudarjanja pomembnosti del, tj. »pravičnega krščanskega življenja« za odrešitev) niso participirali: sodelujejo v mestni in deželni upravi, češkokobrasko plemstvo pa prevzema vojaška poveljstva. Spremeni se tudi položaj plemstva in intelektualcev med češkimi brati. Če so bili oboji prej bolj ali manj le »toleriran« stan, ki ni imel pomembnega glasu v cerkvi, le-ta pa celo od svojih duhovnikov ni zahtevala višje humanistične in teološke izobrazbe, postanejo plemiči in intelektualci z nastopom škofa Jana Avguste (po 1537) poglavitni reprezentanti cerkve v češki družbi. Zaradi turške nevarnosti pred vrati Srednje Evrope (po letu 1529, ko Sulejman Veličastni oblega Dunaj) so češkokobraski teologi prenehali posebej opozarjati na pasti, ki so prežale ob vsakokratnem političnem angažmaju posameznih pomembnih plemiških članov med češkimi brati. Leti so tako v prvi šmalkaldski vojni sodelovali na protestantski strani, ki jo

je cesar Karel V. v Reichu porazil. Zato je tudi češki kralj Ferdinand I. zoper cerkev izvedel številne ukrepe, med drugim je oživil Svetojakijski mandat kralja Vladislava Jagelonskega iz 1508. Vsi ti posegi zoper češke brate so bili opozorilo za prihodnost, kajti jasno so podčrtavali negotov politični in družbeni položaj čeških bratov vis-a-vis češkemu kralju kot Utrakvistični cerkvi.

Na intelektualnem odru: Jan Blahoslav

Z Janom Blahoslavom (1523–1571) so češki bratje dosegli enega svojih intelektualnih vrhov, kajti po pomenu njegove besedilne produkcije za razvoj češkega jezika in književnosti je mogoče Blahoslava primerjati le z Lukášem Praškim (1460–1528) in z Janom Amosom Komenským (1592–1670). Poleg tega so češki bratje z Blahoslavom dokončno prenehali biti intelektualni »obstranci« oziroma le opazovalci v učeni kulturi in njeni sopotniki.

Blahoslav se je intelektualno oblikoval na češkokobraskih šolah, toda tudi na latinski šoli v Goldbergu, na univerzah v nemškem prostoru (Wittenberg, Königsberg, Basel) in s stiki z uglednimi humanisti svoje dobe. Kot *krščanski humanist* je želel, da bi se vera v Odrešenika in pobožnost harmonično družili z najboljšo izobrazbo, ki jo je tedanja doba mogla dati kristjanu. Njegov koncept krščanskega humanizma je v ospredje stavil *samozavestnega individua* in *učenega kristjana*, ki ima nalogo, da svoj razum in zmožnosti ves čas zavestno vednostno uri in izpopolnjuje z učenjem ter znanjem. In je tako zmožen učinkovitega dialoga tudi z izobraženimi »kritiki evangelija«.

Na zgodovino splošne cerkve, in tudi čeških bratov kot njenega posebnega dela, je Blahoslav gledal kot na zgodovino manifestacij izvoljenosti, kot na pojavljanje izvoljenih posameznikov skozi zgodovino, od padca človeka iz Božje milosti do odrešitve. Ob tem je menil, da je imel Vsevišnji na svetu ves čas ude svoje cerkve in jih bo imel do konca sveta, četudi pravih vernikov v posameznih zgodovinskih obdobjih ni vedno lahko prepoznati med množico drugih ljudi. Blahoslav tako pravice do eksistence za češke brate ni izpeljeval iz razvoja cerkve, njenih izpričanih zgodovinskih strukturnih značilnosti in prelomov v zgodovinskem toku, temveč iz *izvoljenosti* vernikov. Gibalo zgodovine (cerkve) tako ni človek s svojimi naklepi, sklepi, spodrski, zapleti in homatijami, temveč Bog s svojo stvariteljsko in odrešitelsko pobudo – ta da v vseh dobah zgodovine in na vseh meridianih sveta obrača kolo zgodovine in tako vedno vzdržuje svojo cerkev. Blahoslav je menil, da v posameznih obdobjih Božja cerkev ostaja skrita, anonimna,

vedno pa *manjšinska*, in se šele s pogledom »v vzratnem ogledalu« pokaže kot prava Božja ustanova.

Blahoslavovo prevajanje Svetega pisma poleg poznavanja sočasnih humanističnih pristopov v prevajanju izkazuje specifično razumevanje statusa bibličnega jezika. Temu je prevajalec pripisoval poseben slovesni in privzdignjen pomen, ki da mora biti izražen s primerno visokim češkim jezikovnim slogom, brez izrazil, ki so po njegovem označevala pogovorno češčino njegove dobe. Tovrstne nazore je Blahoslav artikuliral v *Gramatiki* (1571), pred tem pa jih je uresničil v prevodu Novega testamenta (*Nový zákon*, 1564, 1568). Ob bibličnem prevajanju je imel Blahoslav pred očmi predvsem sistematično in praktično teološke razloge za izbor besedja in izrazil. Biblično besedilo v češčini je estetiziral in intelektualiziral, z zavestno odločitvijo za zahtevnejšo, estetsko izbrano jezikovno rabo, ki se je znatno, in s stoletji čedanje bolj, razlikovala od običajne govorjene češčine pa je, ker je postal njegov Novi testament v redakciji temeljni kamen Kralicke biblije (*Bible kralická*, 1579–1593), le-ta pa podstava baročne knjižne češčine in nato kot »biblijščina« v 19. stoletju z Josefom Jungmannom obnovljene knjižne češčine, temeljno vplival na podobo češkega jezika in komuniciranja v njem vse do sodobnosti. In tako tudi na dierezo med knjižno (spisovná čeština) in govorjeno (obecná čeština) češčino, ki v izrazju in rabi traja do danes.